

Açık ve uzaktan öğrenmede dijital bölünme

Okt. Ayşe TAŞKIRAN^a

^a Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu

Özet

Teknolojik gelişmelerin önemli toplumsal sonuçlarından biri olan dijital bölünme genel olarak enformasyon ve iletişim teknolojilerine erişimde, onları kullanabilmede ve etkisini hissedebilmede meydana gelen ekonomik ve sosyal eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım zaman içinde değişime uğramış ve farklı bağlamlarda evrilmiştir. Dijital uçurum ya da dijital yoksulluk olarak da bilinen dijital bölünme kimin, hangi özelliklerle, nasıl ve neye bağlı olduğuna odaklanır. Dijital bölünme küresel, sosyal ve demokratik bölünme olarak temelde üç boyutta incelenebilir. Eğitimde fırsat eşitliği, yaşam boyu öğrenme ve profesyonel gelişime destek olmayı hedefleyen açık ve uzaktan öğrenme bağlamında incelenmesi gereken önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Farklı coğrafyalarda, çeşitli imkan ve imkansızlıklara sahip bireylere eğitimde fırsat eşitliği sağlama gayesiyle sürdürülen açık uzaktan öğrenmenin dijital bölünmeden nasıl etkilendiği ve alan yazında bu konuya yönelik ne gibi önerilerde bulunduğu önemle üzerinde durulması gereken sorular arasındadır.

Anahtar Sözcükler: Dijital Bölünme, Açık ve Uzaktan Öğrenme

Abstract

Digital divide, as one of the most important social consequences of technological improvements, can be defined as an economic and social inequality with regard to access to, use of, or impact of information and communication technologies. This definition has changed in time and evolved in different contexts. Also known as digital abyss and digital poverty, digital divide focuses on the questions of who, with which kinds of characteristics, connects how to what. Basically, digital divide can be examined in three dimensions, which are global, social and democratic divide. In the context of open and distance learning, which aims to aid educational equality of opportunity, lifelong learning and professional development, digital divide appears to be an important issue to be considered. The questions of how open and distance learning that is pursued to provide educational equality to those learners from different geographic locations with diverse possibilities or impossibilities is affected by digital divide and what suggestions are pointed out for this issue in the literature are among those that should be taken into consideration seriously.

Keywords: Digital Divide, Open and Distance Learning

Giriş

Hızla gelişmekte olan teknolojinin beraberinde getirdiği sonuçlardan biri dünyamızın giderek dijitalleştiği gerçeğidir. 2016 yılı küresel dijitalleşme istatistikleri sonucuna göre 7 milyar 395 milyonluk nüfusun bir yıl içinde %10'luk büyüme ile 3 milyar 419 milyonunun aktif internet kullanıcısı olduğu göze çarpmaktadır. Türkiye'de ise nüfusun %43'ü internet kullanıcısı olarak göze çarparken bu kullanıcıların %96'sının bilgisayarlarından erişim sağladığı bilinmektedir (We are social-digital in 2016). Benzer şekilde, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) 2016 verilerine göre dünya nüfusunun %95'i mobil-uydu şebekesinin içinde yer alırken, nüfusun %84'üne 3G erişim sağlanabildiği ileri sürülmektedir. Bu veriler dijitalleşmeye işaret ederken aslında farklı bir gerçeği de ortaya çıkarmaktadır. Be verilere göre günümüz modern dünyasında nüfusun %53'ü hala çevrimdışı durumdadır. Afrika kıtasının %75'i internet erişimine sahip değilken bu oran Avrupa kıtasında sadece %21'de kalmıştır. Asya, Pasifik ve Arap ülkelerinde ise nüfusun yarısından fazlası çevrimdışıdır. İnternet erişiminin olduğu bölgeler ise sahip oldukları bant genişliği açısından az gelişmiş, gelişmekte ve gelişmiş ülkeler bağlamında son derece çarpıcı farklılıklar ortaya koymaktadır (ITU, 2016). Bu veriler sosyo-ekonomik, coğrafi ve kültürel anlamda dijitalleşmenin önemli farklılıklar yarattığı gerçeğini yansıtmaktadır. Bu farklılıklar "dijital bölünme" kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dijital bölünme genel olarak enformasyon ve iletişim teknolojilerine (EİT) erişmede, onları kullanabilmede ve etkisini hissedebilmede meydana gelen ekonomik ve sosyal eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır (Block, 2010; Mossberger ve arkadaşları, 2003). Ancak bu tanım zaman içerisinde değişime uğramış, farklı araştırmacılar tarafından farklı bağlamlarda evrilmiştir. İlk zamanlar bireylerin herhangi bir cihaz aracılığı ile internet erişimine sahip olup olmamalarına göre ortaya çıkan farklılık olarak tanımlansa da özellikle teknolojideki hızlı gelişmeler sebebiyle zamanla daha çok ya da daha az bant genişliğine sahip olmadan kaynaklanan farklılık olarak açıklanmaya başlanmıştır. Bazı araştırmalarda "dijital uçurum", "dijital yoksulluk" olarak da tanımlandığı görülmektedir. Bu kavramın bileşenleri kim, nasıl, hangi özelliklerle, neye bağlanıyor şeklinde özetlenebilir. Dijital Bölünme temelde üç boyutta incelenebilmektedir. Bunlar; küresel bölünme, sosyal bölünme ve demokratik bölünme olarak sıralanabilir. Dijital bölünmeyle ilişkilendirilen faktörler arasında sosyo-ekonomik durum, eğitim, coğrafya, cinsiyet, ana dil, aile ve motivasyon sayılabilir (Block, 2010).

Öğrenenlerini endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş yapmış ve büyük bir hızla değişen dünyanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte yetiştirmeyi amaçlayan yükseköğretim kurumları açısından özellikle de eğitimde fırsat eşitliğini, yaşam boyu

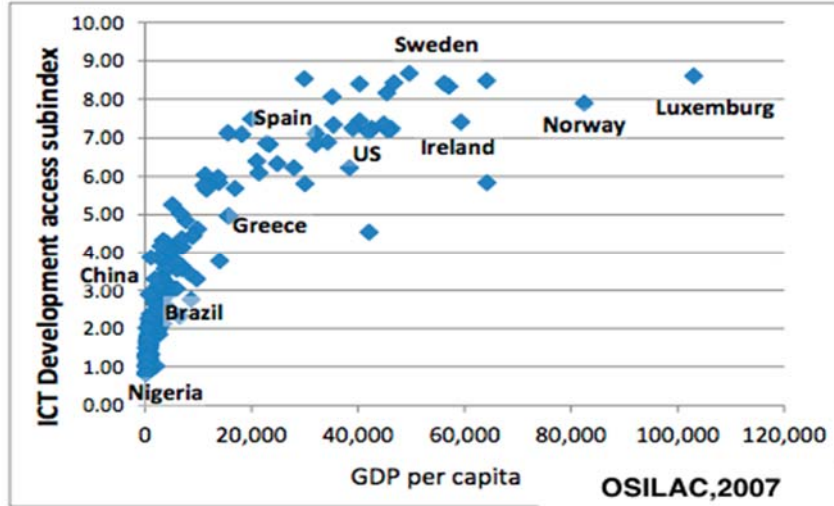
öğrenmeyi, kariyer gelişimini hedefleyen açık ve uzaktan öğrenmede (Guri-Rosenblit, 2009) dijital bölünme, bir diğer deyişle bilgi boşluğu, önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Açık ve uzaktan öğrenmede yoğun olarak kullanılmakta olan teknolojinin öğrenmeyi bireyselleştirebildiği, hızlandırdığı, kalıcı olmasını sağladığı, bilgiye erişimin her an ve her yerde olmasını mümkün kıldığı bilinen gerçeklerdir. Şüphesiz bu teknolojilere sahip bireyler ile sahip olmayan bireylerin eğitim kaliteleri birbirinden önemli ölçüde farklılık gösterecektir (Block, 2010). Ayrıca, uzaktan öğrenmede daha çok yetişkin öğrenenlerin varlığı ve bu öğrenenlerin dijital göçmenler olarak yeni EİT'i etkili kullanıp kullanamama durumları da dijital bölünmenin farklı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bu öğrenenler dijital okuryazarlık açısından dijital yerlilere göre daha fazla eğitime ihtiyaç duyma eğilimindedirler. Bu koşullar altında farklı coğrafyalarda, çeşitli imkan ve imkansızlıklara sahip bireylere eğitimde fırsat eşitliği sağlama gayesiyle sürdürülen açık ve uzaktan öğrenmenin, dijital bölünmeden nasıl etkilendiği ve alan yazında bu konuya yönelik ne gibi önerilerde bulunulduğu gibi sorulara cevap aranması gerekmektedir. Dijital bölünmenin açık ve uzaktan öğrenmenin bugünü ve geleceği üzerindeki etkilerini incelemek bu programların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Geleceğin mesleklerine öğrenci hazırlayan açıköğretim programlarının içinde bir mega üniversite olarak Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinin dijital bölünme açısından nasıl bir tablo ile karşı karşıya kaldığını incelemek geleceğe yönelik planlarda programların iyileştirilmesinde şüphesiz önemli rol oynayacaktır.

Dijital Bölünme

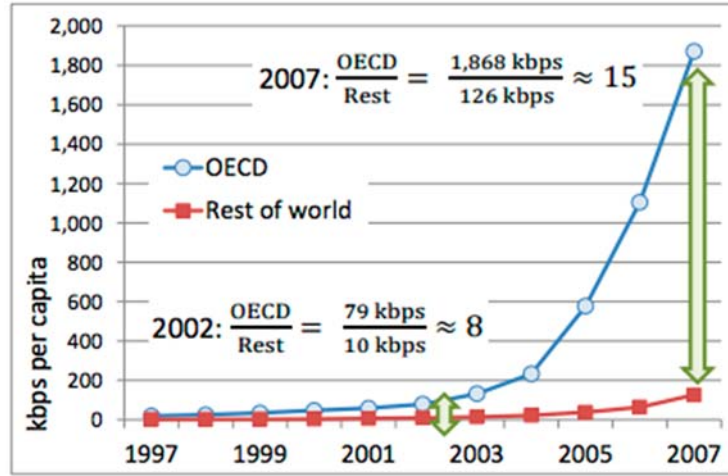
İçinde bulunduğumuz bilgi çağı ile 1970'li yıllardan bu yana EİT açısından ülkeler arasında farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlamış ve 1990'lı yıllarda sosyo-ekonomik faaliyetlerde bilginin güçlü yön verici etkisiyle bu teknolojilerin yarattığı erişim uçurumu giderek büyümeye başlamıştır (Aytun, 2006). Bu kavram önceleri EİT'e erişimin olup olmaması şeklinde değerlendirilirken, daha sonraları bu erişimin kalitesi, teknoloji yönetim düzeyi ve bu teknolojilerden fayda sağlayıp sağlayamama gibi farklı boyutlarla değerlendirilmeye başlanmıştır. Dijital bölünme kavramı ilk ortaya çıktığı dönemlerde gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkelerin erişim farklılıklarını yansıtırken, sonraları bu kavram bireylerin, farklı sosyo-ekonomik altyapıya sahip grupların, toplulukların veya işletmelerin (Yılmaz ve Ersoy, 2002; Underwood, 2007; Altun, 2006) EİT'e erişim imkânı ve bu teknolojileri kullanım amaçlarını da içeren kapsamlı bir kavram olarak tanımlanmaya başlamış hatta küreselleşmeyle birlikte "dijital uçurum" (digital abyss) haline dönüşmüştür (Kılıç, 2011).

Norris'e (2001) göre dijital bölünme küresel, sosyal ve demokratik bölünme gibi boyutlarda ele alınmalıdır. Buradaki küresellik gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında enformasyon ve iletişim teknolojilerine erişimi ifade ederken, sosyal bölünme bireyler arasındaki gelir farklılığından kaynaklanan ve bilgisayar edinebilme ve internet erişimine sahip olup olamama durumunu ifade etmektedir. Demokratik bölünme ise internet ortamında verilmekte olan kamusal hizmetlerden bireylerin faydalanıp faydalanamamaları şeklinde ifade edilmiştir. Wilson (2006) dijital bölünme ile ilgili 8 olgudan bahsetmektedir. Bunlar fiziksel erişim (EİT'e erişim), maddi erişim (EİT maliyetinin ve hizmetlerinin kişi başına düşen gelire oranı), bilişsel erişim (EİT becerilerine sahip olma durumu), dizayn erişimi (kullanılabilirlik), içerik erişimi (ilgili bilgi ve uygulamaların çevrimiçi ortamda bulunması), üretim erişimi (kendi içeriğini üretebilme yeterliği), kurumsal erişim (kurumların erişim sağlaması) ve politik erişim (devlete ait kurumlara erişim) olarak sıralanmaktadır. Dijital dönüşüm kavramının bileşenleri; kim, nasıl, hangi özelliklerle, neye bağlanıyor sorularıyla açıklanabilmektedir. Burada "kim" bireyler, kurumlar, okullar, topluluklar olarak yorumlanırken, "nasıl" sadece erişim, bilgi geri çağırma, etkileşim, kullanım yoğunluğu, kullanım kapsamı, girişimsel katkı şeklinde açıklanabilir. "Hangi özelliklerle" sorusu gelir durumu, eğitim düzeyi, yaş, coğrafi konum, güdü, kullanmama sebebi ile ilgiliyken, "neye" sorusu sabit, mobil, internet, telefonculuk, dijital TV, geniş bantlı bağlantı şeklinde açıklanabilir (Hilbert, 2011).

Keniston (2003) dijital bölünmeyi 3 farklı boyutta ele alarak; gelir düzeyi yüksek olanlar ve olmayanlar arasında, lisan ve kültür açısından İngilizce bilenler ve bilmeyenler arasında ve son olarak bu iki boyutun sonucunda gelişen, kaçınılmaz bir bölünme olarak zengin ve yoksul ülkeler arasında ortaya çıkan bölünme olarak incelemiştir. Hilbert'in (2011) araştırmasında yer verdiği grafiklerden de anlaşılacağı üzere çoğunluğu Ekonomik Kalkınma ve Dayanışma Organizasyonuna üye, endüstrileşmiş ve gelişmiş ülkelerle diğer ülkelerdeki kişi başına düşen gelir miktarı ve EİT'e erişim oranları büyük farklılıklar göstermektedir. Gelir düzeyi ile EİT'e erişimde pozitif bir ilişki olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Gelir seviyesi düşük ülkelerde EİT'e erişimde yüksek ülkelere göre çarpıcı farklılıklar göze çarpmaktadır (bkz. Grafik 1 ve 2).

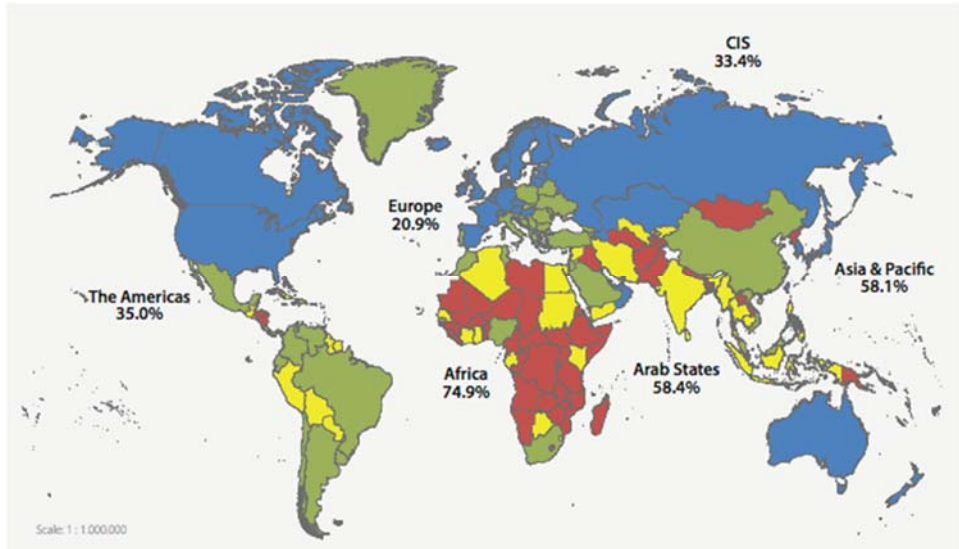
Grafik 1. Gelir Düzeyi ve EİT'e Erişme

Grafik 2. Ekonomik Kalkınma ve Dayanışma Organizasyonuna Üye Ülkeler ve Diğerlerinin EİT'e Erişim Farklılıkları

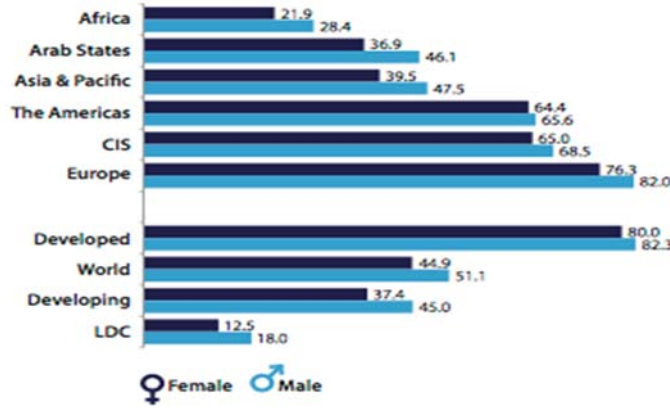
Küreselleşen dünyada dijital bölünme az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında hızla artarak devam etmekte ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) 2016 verilerine göre özellikle kuzey ve güney ülkeleri arasında bu bölünme açıkça gözlemlenmektedir. ITU raporlarına göre 2016 yılında dünya genelinde 3.9 milyar kişinin (%53) internet erişimine sahip olmadığı tespit edilmiştir. Afrika'nın %75'inin çevrimdışıyken bu oranın Avrupa'da %21'e kadar düştüğü görülmektedir. Dünya ortalamasına yakın oranlara sahip olduğu söylenebilen Asya ve pasifik nüfusunun yaklaşık %58'inin çevrimdışı ortaya çıkmıştır. ITU raporlarından alınan bölgelerin **çevrimdışı** oranlarının gösterildiği aşağıdaki

haritada genel olarak kuzey ülkeleri ve güney ülkeleri arasında dijital bölünme oranının çarpıcı boyutta olduğu söylenebilir.

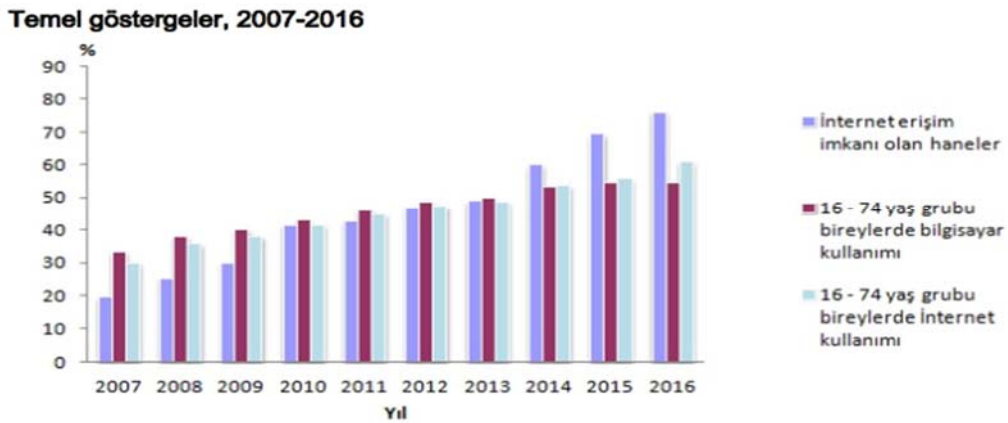
Şekil 1. Dünya genelinde çevrimdışı oranları (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) 2016)

Mossberger ve arkadaşları (2003) ise dijital bölünmeyi tanımlarken gelir düzeyi, ırk, etnik köken, cinsiyet, yaş ve coğrafya gibi değişkenlere dikkat çekmişlerdir. Bu değişkenler dijital bölünmenin aynı coğrafyada yaşayan bireyler arasında bile farklılık gösterebileceğini işaret etmektedir. Bu değişkenlerden cinsiyet dünya genelinde dijital bölünmede önemli farklılıklara yol açmaktadır. ITU 2016 raporlarından alınan aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere kadınlar ve erkeklerin internet erişim imkanları arasında erkeklerin üstünlüğünün dünya genelinde değişmediği tespit edilmiştir (bkz. Grafik 3). Gerek az gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmiş ülkelerde erkeklerin internet erişim oranlarının kadınlara göre daha fazla olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bu farklılığın az gelişmiş ülkelerde daha yüksek oranlarda olduğu hatta en büyük farkın Arap ülkelerinde olduğu dikkat çekicidir. Kadınların sadece %36.9'u internet erişim imkanına sahipken bu oran erkeklerde %46.1'e yükselmektedir. Oysa ki gelişmiş ülkelerde bu oran kadınlarda %80 iken küçük bir artışla erkeklerde %82.1 olarak tespit edilmiştir.

Grafik 3. Dijital bölünme ve cinsiyet (ITU, 2016)

Gelişmekte olan ülkelerden biri olarak kabul edilen ülkemiz Türkiye'de dijital bölünmenin son yıllarda yapılan istatistiksel araştırmaların sonuçlarına göre zaman içinde azalma eğiliminde olduğu söylenebilmektedir. 2014 yılındaki verilere göre ülke genelinde internet erişim oranı %43 iken (we are social-digital in 2016), bu oran 2015 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %55.9'a ve 2016 yılında %61.2 olarak tespit edilmiştir (TUİK, 2016). 2007 ile 2016 yılları arasında elde edilen istatistiklerin sonucunun betimlendiği aşağıdaki grafikte Türkiye'de dijital bölünmenin giderek azaldığı görülebilmektedir.

Grafik 4. Türkiye'de dijital bölünme (TUİK, 2016)

Yaklaşık her 10 haneden 8'inin internet erişimine sahip olduğu tespit edilen ülkemizde, genişbant internet erişim imkanına sahip hanelerin %73 olduğu rapor edilmiştir. Bu olumlu tablo mobil cihazlara sahip olma açısından da benzerlikler göstermektedir. Türkiye'deki hanelerin %96.9'unda cep telefonu olduğu Türkiye İstatistik Kurumu 2016 raporlarında belirtilmiştir. Devlet kurumlarının sunduğu erişim imkanları bağlamında internet kullanan bireylerin % 61.8'inin e-devlet hizmetlerinden faydalandığı göze çarpmaktadır. Bu durum

Norris'in (2001) ifade ettiği demokratik bölünme açısından olumsuz bir tablo ortaya koymadığı söylenebilir. Ancak alan yazında dijital bölünmenin sadece gerekli teknoloji ve altyapıya sahip olma konusunda ele alınmasının yeterli olmayacağı, bu teknolojilerin ne derece etkili kullanıldığına ve fayda sağlandığına dikkat edilmesi ve bu yönde çalışmalar yapılması gerektiği öne sürülmektedir. Örneğin Türkiye'de internet kullanımı her ne kadar giderek yaygınlaşsa da bu kullanım % 82.4 oranında sosyal medya ve % 74.5 oranında video izleme şeklinde gerçekleşirken (TUIK, 2016), bu kullanımın gelişmiş ülkelerde çoğunlukla eğitim, araştırma yapma, kütüphane ve veri toplama amaçlı gerçekleştirildiği bilinmektedir (Kılıç, 2011).

Dijital bölünme sorununu ele alan araştırmalar bu sorunun dijital bölünmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde bireysel ya da kurumsal çözüm üretmek için çözümlenmesinin güç olduğunu ve bu nedenle devletin genel olarak yatırım yapması gerektiğini vurgulamışlardır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet desteğinin yeterli gelmemesi durumunda uluslararası platformlarda gelişmiş ülkeler tarafından çözüm sunulması ve altyapı konusunda destek olunması gerektiği vurgulanmaktadır (Fuchs ve Horak, 2008). Ekonomik Kalkınma ve Dayanışma Organizasyonuna üye ülkeler bu tür çalışmalara katkı sağlayarak eşitsizliği gidermeye çalışmaktadırlar (OECD, 2001). Bu çalışmalar içinde genel politikalar belirleme, bireylere ve hanelere teknolojik imkanlar sağlama, işyerlerinde teknolojiyi yaygınlaştırma, devlet geliştirme ve uygulama projeleri başlatarak eğitim ve öğretimde bu tür girişimleri yaygınlaştırma sağlama ve uluslararası işbirliği oluşturmak sayılabilir.

Açık ve Uzaktan Öğrenmede Dijital Bölünme

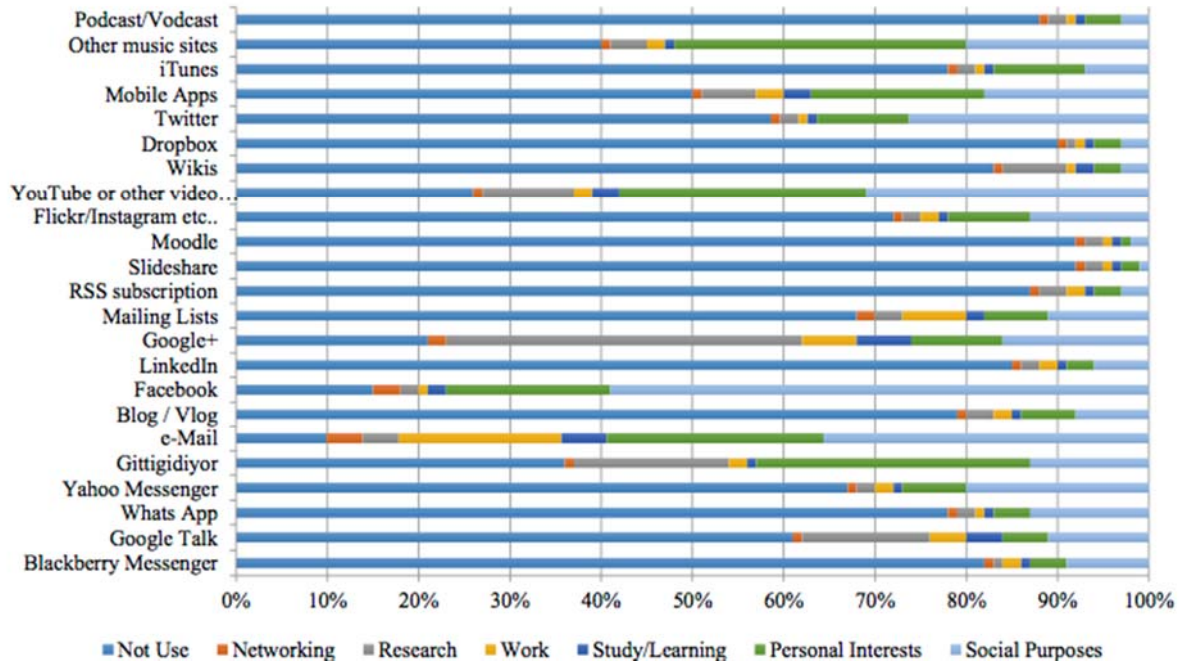
Endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçişin yaşandığı dijital çağda yükseköğretim kurumlarının misyonu hızla gerçekleşen değişime ayak uydurabilecek nitelikte bireyler yetiştirebilmektir. Açık ve uzaktan eğitim veren yükseköğretim kurumlarının misyonu ise hızlı değişimin gerçekleştiği toplumda eğitimde fırsat eşitliği, yaşam boyu eğitim imkanı ve kariyer gelişim olanakları sağlamaktır (Guri-Rosenblit, 2009). Özellikle son yıllarda açık ve uzaktan eğitim veren kurumlar bu misyonu gerçekleştirebilmek için teknolojiye faydalanmaktadırlar. Alan yazında belirtildiği üzere teknoloji öğrenmeyi hızlandırmakta, bireyselleştirmekte, kalıcı olmasını sağlamakta ve en önemlisi öğrenmenin her an her yerde olmasını sağlayacak esnekliği bireylere sunmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği sağlama misyonunu üstlenen uzaktan eğitim kurumları bu hızlı değişim ile birlikte yaşam boyu öğrenme yaklaşımı sonucu sayıları artan yetişkin öğrenenler, dijital göçmenler, farklı coğrafyalardan farklı imkan ve imkansızlıklarla eğitim ihtiyacını karşılamak isteyen bireylerle karşı karşıya kalmaktadır. Küreselleşmenin

tetiklediği bilgi toplumunun ihtiyacı olan nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamak da bu kurumların sorumluluğu altına girmektedir. Önceleri basılı malzemeler, radyo ve televizyon gibi tek yönlü öğrenme malzemelerinin kullanıldığı kurumlarda günümüzde çoğunlukla internet, mobil öğrenme malzemeleri, e-seminerler, senkron ders anlatımları gibi çift yönlü malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Bu malzemeler EİT'i işe koşarak bireylere etkileşimli, her an her yerde gerçekleşebilen esnek öğrenme imkanı sunarak yaşam boyu öğrenmeye de olanak sağlamaktadırlar.

Tüm bu gelişmeler içinde açık ve uzaktan eğitim kurumlarının karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunlardan biri ise dijital bölünme olarak göze çarpmaktadır. Alan yazında vurgulandığı üzere uzaktan eğitimde dijital bölünmenin giderek artan bir tehdit olduğu ortadadır (Guri-Rosenblit, 2010; Mackintosh, 2006; Perraton, 2000; Van Dijk, 2005.; Warschauer, 2003). Birleşik Krallık gibi internet erişim oranının oldukça yüksek olduğu gelişmiş ülkede 2013 yılında yapılan bir araştırma sonucuna göre dijital bölünmenin gençler ve yaşlılar arasında var olduğu görülmektedir. İnternet erişimi ve iletişim cihazlarına sahip olmalarına rağmen gençlerin yaşlılara göre teknolojiyi daha etkili kullandıkları tespit edilmiştir (Jelfs ve Richardson, 2013). Dijital bölünme sorunu gelişmekte olan ülkelerdeki uzaktan eğitim kurumları için çözülmesi daha güç sorunlar yaratmaktadır. Fırsat eşitliği vermeyi amaçlayan açık ve uzaktan eğitim kurumlarının teknolojik altyapı ve internet erişimi yetersiz olan bölgelerde (Asya, Afrika, Kore ve Çin gibi) bu eşitliği sağlamada zorlandığı görülmektedir (Baggaley ve Belvati, 2007). McLuhan'ın (2001) küresel köy temalı hipotezinden yola çıkılarak oluşturulan bilgi ve İletişim teknolojilerinin açık ve uzaktan eğitimde maliyetleri düşürecek ve örgün eğitime imkanı olmayanlara fırsatlar sunacağı hipotezinin bu imkanlardan çoğunlukla zengin kesimin faydalanabildiği gerçeği ile doğrulanamaması (Sri Lanka örneği) yapılan çalışmayla ortaya konmuştur (Liyanagunawardena, 2012). Benzer şekilde örgün eğitim imkanı olmayanlara eğitim sağlayacağı vadedilen MOOC'ların çoğunlukla ayrıcalıklı kesim tarafından kullanılarak aradaki fırsat eşitsizliğini daha da büyüttüğü görülmektedir (Liyanagunawardena, Williams ve Adams, 2013). Bu duruma çözüm önerileri arasında web üzerinden verilemeyen eğitimin mobil erişimle sağlanabileceği ya da web üzerinden hizmet sağlanamadığı bölgelerde mobil bulut teknolojisi kullanılarak uzaktan eğitim imkanı sağlanabileceği düşünülebilir. Ancak yapılan bazı araştırmalar gelişmekte olan ülkelerde internet erişimi için bilgisayar sahibi olmayan bireylerin mobil cihazları ile bu açığı kapatabilecekleri mümkün görünmemektedir. Bunun nedeni gelişmekte olan ülkelerdeki bireylerin akıllı mobil cihazlara sahip olmamaları ya da geniş bantlı mobil internet erişimine hala büyük çoğunluğun sahip olmamasıdır (Chigona, Beukes, Vally ve Tanner 2009).

(UNESCO'nun katılımıyla gerçekleştirilen 2012 Paris deklarasyonunda açık ve uzaktan eğitimde sıklıkla kullanılan açık öğrenme kaynakları konusunda dijital bölünme tehdidine yönelik dikkat çeken maddeler yer almaktadır. Bunlar "Yaşam boyu öğrenme bakış açısıyla toplumsal eşitlik sağlanacak biçimde açık öğrenme kaynaklarının kullanımının ve farkındalığının artırılması" ve "Yeterli teknik donanım ve bağlantı hızıyla bilişim teknolojilerinin temininin ve kullanılmasının sağlanması" şeklinde sıralanmaktadır (Pawlowski ve Hoel, 2012).

Türkiye'de açık ve uzaktan öğrenmeye yön veren ve en fazla öğrenciye sahip kurum olma özelliğini taşıyan Anadolu Üniversitesi bünyesinde doğrudan dijital bölünmeye yönelik bir araştırma henüz yapılmamıştır. Ancak 2015 yılında farklı açıköğretim programlarından ve farklı sınıflardan çok geniş bir katılımcı ile gerçekleştirilen (N=20 172) "Açık ve Uzaktan Öğrenmede Öğrencilerin Dijital Okuryazarlık Yeterlikleri ve Öğrenme Alışkanlıkları" başlıklı çalışma dijital bölünme açısından çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır (Özdamar-Keskin, Özata, Banar ve Royle, 2015). Bu araştırmanın sonuçlarına göre Anadolu Üniversitesi açıköğretim öğrencilerinden oluşan katılımcıların %92'sinin bilgisayar sahibi oluşu, bunlardan % 36'sının kişisel bilgisayarı olduğu ancak yine bu katılımcıların %12 sinin bilgisayarları olmasına rağmen internet erişimi olmadığı tespit edilmiştir. Mobil cihazlar açısından elde edilen bulgulara göre katılımcıların 5'te 1'inin internetsiz cep telefonu olduğu ve sadece %22'sinin akıllı telefona sahip olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında bilgisayarlar üzerinden web erişimi açısından olumlu bir tablo sergilense de yeni nesil dijital araçların kullanımının oldukça düşük düzeyde kaldığı dikkati çekmektedir. Benzer şekilde web erişimini bilgisayarlar üzerinden sağlama açısından oranlar olumlu gibi görünse de katılımcıların dijital araçları kullanma amaçlarına yakından bakıldığında kullanımın çok az bir oranda eğitim amaçlı olduğu göze çarpmaktadır. Aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere katılımcılar web içeriklerini ve dijital araçları eğitim amaçlı kullanmak yerine daha çok sosyal amaçlı (Facebook, Twitter gibi) ve kişisel ilgileri doğrultusunda (YouTube, müzik siteleri ve alışveriş siteleri gibi) kullanım sergilemektedirler.

Grafik 5. Açık ve uzaktan öğrenmede öğrencilerin dijital okuryazarlık yeterlikleri ve öğrenme alışkanlıkları (Ozdamar-Keskin, Ozata, Banar ve Royle, 2015)

İlk iki sırada eğitim amaçlı Google+ ve e-posta yer alırken, podcast izleme en az başvurulan kullanım şekli olarak dikkati çekmektedir. Genel kullanım amacı istatistiklerinde Facebook en yüksek oranla başı çekmektedir. Dijital okuryazarlık yeterliğinin temel düzeyde kaldığı gözlemlenirken, ileri düzey dijital araç kullanma oranı sadece % 6 olarak tespit edilmiştir. Dijital bölünme konusunda yalnızca EİT'e erişimin değerlendirme ölçütü olamayacağı gerçeğinden yola çıkarak, dijital içeriği etkili kullanma ve fayda sağlama boyutlarında bu sonuçlar ele alındığında Türkiye'de açıköğretim öğrencilerinin gelişmiş ülkelerdeki öğrencilere kıyasla çok daha düşük düzeylerde oldukları söylenebilir. Açık ve uzaktan eğitimin öğrenmeyi bireyselleştirerek, otonom öğrenenler oluşturmayı hedeflediği düşünüldüğünde bu araştırmadaki katılımcıların öğrenme alışkanlıklarında bağımlı öğrenenler olarak yüz yüze eğitimi tercih ettikleri sonucuna ulaşılması da çarpıcıdır. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi bünyesinde gerçekleşen e-öğrenme dönüşümü çerçevesinde e-kampüs uygulaması ile öğrencilere çok çeşitli dijital öğrenme malzemesi sunulmaktadır. Mobil öğrenme ve etkileşimli elektronik kitaplarla e-öğrenme dönüşümünde hızla yol almakta olan Anadolu Üniversitesi'nin EİT kullanımı konusunda öğrencilerinde daha fazla farkındalık yaratması ve onları yönlendirmesi gerektiği ortadadır (Ozdamar-Keskin ve arkadaşları, 2015). Öğrencilerin dijital çağda öğrenme alışkanlıklarını hızla değişen teknolojiye uyum sağlayarak geliştirmeleri gerektiği konusunda hem program geliştirme uzmanları hem de öğrenci-okul

iletişim kanallarından sorumlu yetkililer dijital bölünmeye karşı çalışmalar yapmalıdırlar. En önemli adımlardan biri açıköğretim programlarına devam etmekte olan öğrencilerle iletişime geçerek onlardan e-öğrenme dönüşümünden ne derece haberdar oldukları, bu imkanları ne sıklıkta kullandıkları, kullanmıyorlarsa bu konuya ilişkin gerekçelerinin neler olduğu konusunda geribildirimler alınmalıdır.

Öneriler

Açık ve uzaktan öğrenme bağlamında dijital bölünme sorunu ele alınırken dikkat edilmesi ve hatırlanması gereken bir takım unsurlar vardır. Gelişmekte olan ülkelerde yayın teknolojilerinden radyo ve televizyon internete oranla çok daha fazla kişiye ulaşabilmektedir ve bu açığın yakın zamanda kolay kapanamayacağı bir gerçektir (Bates, 2005; OECD, 2001; Trucano, 2005; World Bank, 2002). Geleneksel uzaktan öğrenmeye kıyasla elektronik odaklı eğitim maliyet açısından çok daha pahalı hale gelebilmektedir. Bu durum ise uzaktan eğitimi geleneksel, yüz yüze eğitimden daha maliyetli hale getirmektedir (Rumble, 2001). Pedagojinin teknolojiden daha önemli olduğu düşünüldüğünde (Beetham ve Sharpe, 2007), açık ve uzaktan eğitimde gerek şart olan ve araç olarak kullanılan teknolojinin amaçla karıştırılıyor olabileceği düşünülebilir (Guri-Rosenblit, 2009). Açık ve uzaktan eğitimin temel amaçlarından olan yükseköğretime erişimi artırmak ve eğitimde fırsat eşitliği sağlamak eğitimde hızla dijitalleşerek mümkün olamayacak ve maalesef dijital boşluğu artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Açık ve uzaktan öğrenmede kullanılan kişisel öğrenme ortamları, bireysel çalışma malzemeleri, çevrimiçi dersler, senkron yayınlar, forumlar, e-seminerler sadece araç olarak düşünülmeli, amaç olarak görülmemelidir. Her zaman teknolojinin kaliteli eğitime eşit olacağı düşünülemez. Çevrimiçi verilen bir ders en az bireyin ders kitabından takip ettiği bir ders kadar sıkıcı olabilir. Elektronik bir öğrenme malzemesi basılı bir malzemedenden daha çok ezber dayalı ve daha az yapılandırıcı öğrenmeye yol açabilir. Öğrenciler etkileşimli bir e-öğrenme ortamında pasif kalabildikleri gibi basılı malzemeler veya radyo/televizyon yoluyla dersi öğrenmeye çalışan bireyler öğrenme süreçlerinde daha aktif olabilirler. Tüm bunlar içeriklerin ne kadar titizlikle planlandığı ile ilgilidir. Öğrenmenin planlanması ve uzman kişilerce sunulması teknolojik imkanlardan daha önemlidir. Bir diğer husus ise dijital öğrenme ile açık ve uzaktan öğrenmedeki yaklaşımlar arasındaki farklılıkla ilgilidir. Açık ve uzaktan öğrenme bireyleri bağımsız, bireysel ve otonom öğrenenler olarak yetiştirmeyi hedeflerken, e-öğrenme daha çok yapılandırıcı ve sosyal öğrenmeyi benimser. Buradaki yaklaşım farklılığı düşünüldüğünde dijital bölünmenin açık ve uzaktan öğrenme üzerinde yüzde yüz olumsuz etkisi olacağını söylemek zordur. Uzaktan eğitim ve e-öğrenme kimi zaman örtüşebilmektedir

ancak birbirlerinin aynı kavramlar değildir (Guri-Rosenblit, 2005). Bu nedenle uzaktan eğitim e-öğrenme olmadan da sürdürülebilir (Bates, 2005). Unutulmamalıdır ki uzaktan eğitim kurumları dijital teknolojileri uzaktan öğrenme pedagojisi çerçevesinde kullanmalı ve bu çerçevenin dışına çıkmamalıdır. Aksi takdirde dijital bölünmenin var olduğu coğrafyalarda bu kurumlar fırsat eşitliği yaratmak yerine dijital uçurumu daha da derinleştirebilirler.

Kaynakça

- Aytun, C. (2006). Enformasyon Toplumu Sürecinde Dijital Bölünme Kavramının Anlamı ve Önemi. *XI. Türkiye 'de İnternet Konferansı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*, 21-23.
- Baggaley, B. & Belawati, T. (Eds.). (2007). Distance education technology in Asia. Lahore: Virtual University of Pakistan.
- Bates, A. W. (2005). Technology, e-learning and distance education (2nd ed.). London: RoutledgeFalmer.
- Beetham, H. and R. Sharpe (2007). An Introduction to Rethinking Pedagogy for a Digital Age. In: Rethinking Pedagogy for a Digital Age: Designing and Delivering e-learning. (H. Beetham and R. Sharpe, eds.). Oxon: Routledge: 1-10.
- Block, J. (2010). Distance education and the digital divide: an academic perspective. *Online Journal of Distance Learning Administration*, (13)1.
<http://www.westga.edu/~distance/ojdla/spring131/block131.html> Erişim Tarihi: 10.04.2017
- Chigona, W., Beukes, D., Vally, J., & Tanner, M. (2009). Can mobile internet help alleviate social exclusion in developing countries?. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*, 36.
- Fuchs, C. & Horak, E. (2008). Africa and the digital divide. *Telematics and informatics*, 25(2), 99-116.
- Guri-Rosenblit, S. (2005). Distance education and e-learning: Not the same thing. *Higher Education*, 49, 467-493.
- Guri-Rosenblit, S. (2009). Distance education in the digital age: Common misconceptions and challenging tasks. *Journal of Distance Education (Online)*, 23(2), 105.
- Guri-Rosenblit, S. (2010). Digital technologies in higher education: Sweeping expectations and actual e ects. New York, NY: Nova Science.
- Hilbert, M. (2011). Digital gender divide or technologically empowered women in developing countries? A typical case of lies, damned lies, and statistics. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 34, No. 6, pp. 479-489). Pergamon.
- International Telecommunication Union (2016). ICT Facts and Figures 2016
<http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx>. Erişim Tarihi: 13.03.2017
- Jelfs, A., & Richardson, J. T. (2013). The use of digital technologies across the adult life span in distance education. *British Journal of Educational Technology*, 44(2), 338-351.

- Keniston, K. (2003). Four Digital Divides, <http://dandelion-patch.mit.edu>. Erişim Tarihi: 02.04.2017
- Kılıç, Ç. (2011), “Küreselleşen Dünyada Dijital Bölünme Sorunu”, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(1), ss.81-90.
- Liyanagunawardena, T. R. (2012). *Information communication technologies and distance education in Sri Lanka: A case study of two universities* (Doctoral dissertation, University of Reading).
- Liyanagunawardena, T. R., Adams, A. A., Rassool, N., & Williams, S. A. (2013). Using non-personal computers for eLearning: Sri Lankan experience. *Journal of Education and Training Studies*, 1(2), 152-158.
- Mackintosh, W. (2006). Modelling alternatives for tomorrow’s university: Has the future already happened? In M. F. Beaudoin (Ed.), *Perspectives on higher education in the digital age* (pp. 111–136). New York, NY: Nova Science.
- McLuhan, M. (2001). *The Medium is the Message: An Inventory of Effects*. Corte Madera: Gingko Press.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J., & Stansbury, M. (2003). *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide* (1st ed.). Georgetown University Press.
- Norris, P. (2001). *Digital divide: Civic engagement information poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) (2001). *Understanding the Digital Divide*; OECD: Paris, France.
- Ozdamar-Keskin, N., Ozata, F. Z., Banar, K., & Royle, K. (2015). Examining digital literacy competences and learning habits of open and distance learners. *Contemporary Educational Technology*, 6(1), 74-90.
- Pawlowski, J. M., & Hoel, T. (2012). Towards a global policy for open educational resources: the Paris OER Declaration and its implications. *White Paper, Version 0.2, Jyväskylä, Finland*.
- Perraton, H. (2000). *Open and distance learning in the developing world*. London: Routledge.
- Rumble, G. (2001). Just how relevant is e-education to global education needs? *Open Learning*, 16(3), 223–232.
- Trucano, M. (2005). *Knowledge maps: ICTs in education*. Washington, DC: InfoDev, e Information for Development Program.
- TÜİK (2016) Türkiye İstatistik Kurumu. 2016 yılı hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçları. TÜİK Haber Bülteni, Sayı 21779 <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=21779> Erişim Tarihi: 02.04.2017

- Underwood, J. D. M. (2007). Rethinking the digital divide: Impacts on student-tutor Relationships. *European Journal of Education*, 42(2), 213-222.
- Van Dijk, J. (2005). *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*. SAGE, London.
- Warschauer, M. (2003). *Technology and social inclusion: Rethinking the digital divide*. MIT Press, Cambridge, MA.
- We are social-digital in 2016 (2016)
<http://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2016> Erişim Tarihi: 04.04.2017
- Wilson, E.J., 2006. *The Information Revolution and Developing Countries*. MIT Press, Cambridge, MA.
- World Bank. (2002). *Constructing knowledge societies: New challenges for tertiary education*. Washington, DC: Directions in Development.
- Yılmaz, F., ve Ersoy, A. (2012). Beşinci sınıf öğrencileri arasındaki dijital bölünmenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Diyarbakır ili örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1).

Yazar Hakkında

Okutman Ayşe TAŞKIRAN

Ayşe Taşkıran, Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda İngilizce Okutmanı olarak çalışmaktadır. Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümünde 1999 yılında tamamlamıştır. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İngilizce Öğretmenliği Programında Yüksek Lisansını tamamlamış olan yazar Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uzaktan Eğitim Anabilim Dalı'nda doktora programına devam etmektedir. Ayşe Taşkıran'ın araştırma konuları arasında e-öğrenme, mobil öğrenme, artırılmış gerçeklik, oyunlaştırma, etkileşimli ders malzemeleri yer almaktadır.

Posta adresi: Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, 2 Eylül Kampüsü, Eskişehir, Türkiye

Tel (İş): +90 222 335 05 80 /6132

Eposta: aysetaskiran@anadolu.edu.tr